

Artikelen

Aalscholverslaapplaatsen in Groningen en Drenthe

Jeroen Nienhuis

In de jaren 70 waren de aantallen Aalscholvers in Noord-Nederland laag (Boekema *et al.* 1983, van Dijk & van Oss 1982). De afgelopen vijftien jaar is het aantal in noordwest-Europa broedende Aalscholvers sterk gestegen (van Eerden & Gregersen 1995). Ook het aantal in Nederland overwinterende Aalscholvers zit in de lift (Beintema *et al.* 1993). Hierbij bleef noord-Nederland niet achter. Venema (1991) heeft een sterke toename van het aantal Aalscholvers in Drenthe beschreven. Hij heeft gebruik gemaakt van losse waarnemingen. Het is echter onbekend hoeveel Aalscholvers jaarlijks in Groningen en Drenthe verblijven. Om dit te onderzoeken zijn in 1992 op de slaapplaatsen in deze provincies tellingen uitgevoerd.

Werkwijze

De ligging van de slaapplaatsen is afkomstig uit gepubliceerde gegevens (Bekhuis *et al.* 1993, Meeuwsen & van Scharenburg 1988). Aanvullende gegevens zijn afkomstig van vogelaars uit verschillende regio's. Bovendien zijn in de loop van 1992 nog enkele slaapplaatsen ontdekt.

Op een aantal geselecteerde slaapplaatsen in

het binnenland (Friescheveen, Leekstermeer, Oostpolder, Veenhuizerstukken en Veldzicht) zijn in 1992 één of twee simultaantellingen per maand uitgevoerd. Uit het Friescheveen zijn uit alle weken van het jaar tellingen beschikbaar. Op de overige, meest kleine, slaapplaatsen zijn alleen aanvullende tellingen uitgevoerd.

In de Lauwersmeer is in de periode met de hoogste aantallen (juli-september) drie keer

Aalscholver bij kolonie.

Hans Hut

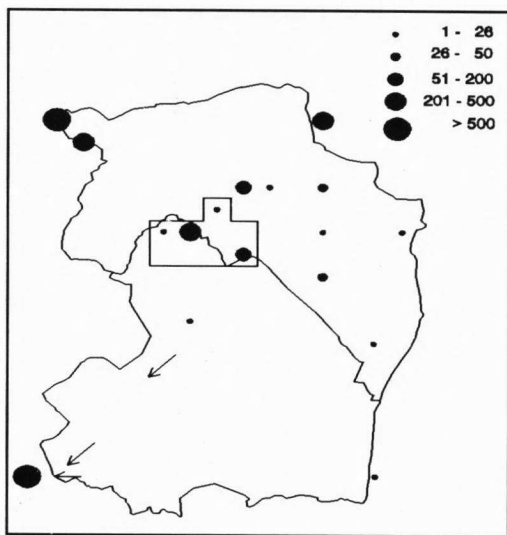
het aantal overnachtende vogels geteld. Dit is gebeurd halverwege elk van de drie maanden. Deze tellingen zijn gebruikt om met behulp van het aantalsverloop in dit gebied (Beemster & van Eerden 1987) de aantallen in de rest van het jaar te schatten.

Tijdens de tellingen zijn de aan- en afvlieg-richtingen van de Aalscholvers genoteerd. Hiermee is informatie verkregen over de verspreiding overdag. Aanvullende gegevens betreffende de verspreiding overdag is verzameld door middel van oproepen in *De Grauwe Gors* (Groningen) en de *WAD nieuwsbrief* (Drenthe). Van de binnengekomen gegevens zijn uitsluitend de waarnemingen gebruikt van vliegende vogels die na 2½ uur voor zonsondergang werden waargenomen. Van deze vogels is een relatief groot deel op weg naar de slaapplekken.

Resultaten

Aantallen

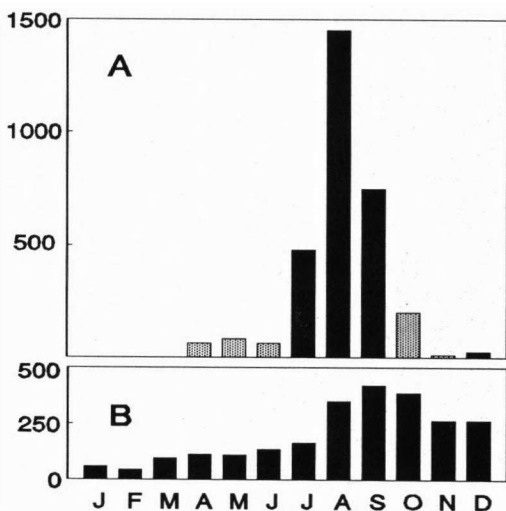
De twee grootste slaapplekken van Groningen en Drenthe liggen langs de kust (figuur 1); de

Figuur 1. De maximale aantallen Aalscholvers in 1992 op de slaapplekken in Groningen en Drenthe. Het kader op de grens van Groningen en Drenthe geeft het gebied aan waarbinnen slaaptrek naar het Friescheveen en de Oostpolder is waargenomen. De pijlen geven slaaptrek weer buiten dit kader.

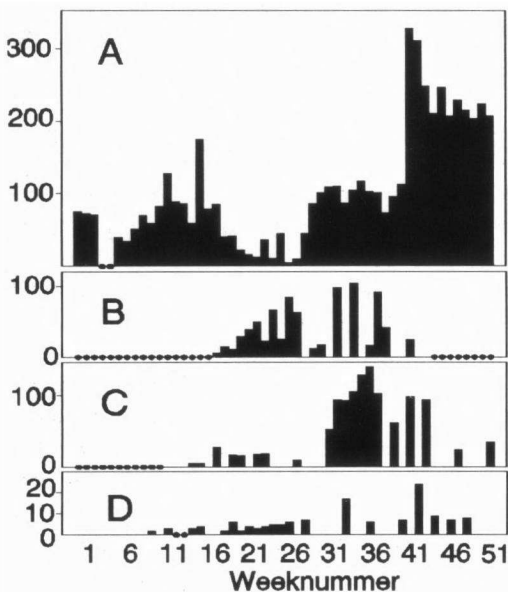
grootste in de Lauwersmeer. In de periode met de hoogste aantallen zitten hier 1450 Aalscholvers. Op het eilandje *De Hond* in de Eemsmonding slapen in deze periode 400 à 500 Aalscholvers (pers.med. K. Koffijberg). De grootste aantallen op deze kustslaapplekken worden in augustus gezien. In voorjaar en winter zitten hier bijna geen Aalscholvers (figuur 2). Op de meeste binnenlandslaapplekken overnachten maar weinig Aalscholvers. In slechts drie gebieden kwam het aantal boven de 100 (figuur 1). Deze gebieden liggen alle in de omgeving van de stad Groningen: het Friescheveen, de Oostpolder en Veldzicht. In het voorjaar zaten in Veldzicht slechts enkele Aalscholvers (figuur 3). Voor een deel zijn dit vogels die in 1992 tot broeden kwamen (3 paar, Koffijberg & Koks 1992). Vanaf eind juli namen de aantallen sterk toe. Het maximum aantal in dit gebied (140) werd eind augustus geteld. Ongeveer een maand later namen de aantallen weer af. Tot het einde van het jaar bleef het aantal vogels rond 35 schommelen.

In de Oostpolder werden tot eind mei geen Aalscholvers gezien. Daarna nam het aantal vogels geleidelijk toe tot 90 eind juni. In juli,

Figuur 2. Het aantal overnachtende Aalscholvers in a) de Lauwersmeer (Achter de Zwarten en Vlinderbalg) en b) het binnenland van Groningen en Drenthe in 1992. Zwart zijn getelde aantallen, grijs berekende aantallen.

augustus en september schommelden de getelde aantallen sterk tussen 10 en 105. Na september verdwenen de vogels uit het gebied. In de grootste slaappleaats in het binnenland van Drenthe en Groningen, het Friescheveen, bleven de aantallen in de eerste vier maanden van het jaar vrij constant met 90 vogels. Alleen tijdens de vorstperiode in februari waren de Aalscholvers gedurende enkele weken afwezig. In mei en juni werden de laagste aantallen geteld. Hierna namen de aantallen weer snel toe tot circa 100. Drie maanden later verdrievoudigde dit aantal. Deze hoge aantallen Aalscholvers bleven ongeveer twee weken aanwezig. De laatste maanden van het jaar bleef het aantal vogels vrij constant op 220 hangen. Kleinere slaappleaatsen zijn vooral gevonden in het oosten van de provincie Groningen (figuur 1). Eén van deze slaappleaatsen ligt in de Veenhuizerstukken. In het voorjaar zaten er enkele Aalscholvers in dit gebied (figuur 3). De aantallen namen iets toe in het begin van de zo-

Figuur 3. Het verloop van het aantal overnachten Aalscholvers op een aantal belangrijke slaappleaatsen in Groningen en Drenthe in 1992. a) Friescheveen, b) Oostpolder, c) Veldzicht, d) Veenhuizerstukken. Nul-tellingen zijn aangegeven met stippen op de horizontale as.

mer. In augustus en oktober zijn eenmalig aantallen geteld die twee à drie keer zo hoog lagen als in de rest van het najaar. In november en december waren de aantallen vergelijkbaar met die aan het begin van de zomer.

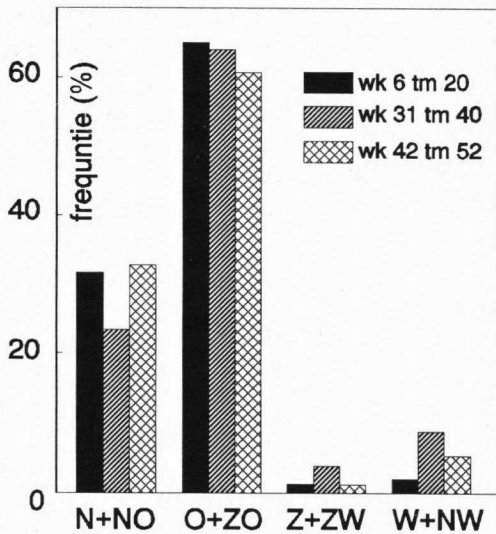
Het totaal aantal Aalscholvers in het binnenland van Groningen en Drenthe is berekend door de aantallen van de hierboven besproken grote slaappleaatsen op te tellen. De aantallen van de kleine slaappleaatsen (zie figuur 1) zijn berekend met het waargenomen aantal in september en het gemiddelde aantalsverloop op de slaappleaatsen Oostpolder, industrieterrein Groningen en Veenhuizerstukken.

In het najaar zitten de meeste Aalscholvers in Groningen en Drenthe met een piek in september (figuur 2). In totaal zijn er in deze maand 420 vogels geteld. Hierbij moet worden opgemerkt dat er enkele slaappleaatsen niet zijn ontdekt (Nienhuis 1996), één of twee slaappleaatsen in de Drentse veenkoloniën en één in het westen van Drenthe. Een schatting van in totaal 500 Aalscholvers in het binnenland van Groningen en Drenthe in 1992 lijkt redelijk.

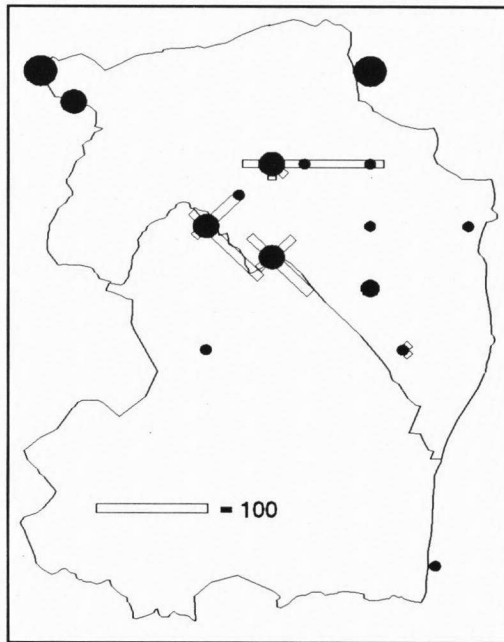
Foerageergebieden

Directe slaaptrek is waargenomen in de omgeving van de slaappleaatsen ten zuiden van de stad Groningen, (Friescheveen en Oostpolder) (figuur 1). De Aalscholvers die hier slapen maken in elk geval gebruik van het gebied van het Leekstermeer tot het Zuidlaardermeer om te foerageren. Buiten dit gebied is alleen slaaptrek waargenomen in het Diependal (pers.med. D. Haanstra) en de omgeving van Meppel (pers.med. M. Kleman). De Aalscholvers waargenomen in deze twee gebieden trokken in de richting van de grote slaappleaats bij Wanneperveen in noordwest-Overijssel (Bekhuis *et al.* 1993).

De werkelijke foerageergebieden van Aalscholvers die slapen in Groningen en Drenthe zijn waarschijnlijk groter dan is waargenomen door directe slaaptrek. Om een inschatting te kunnen maken van de gebieden waarin de Aalscholvers overdag zitten zijn aan- en afvliegrichting op verschillende slaappleaatsen bekeken. Hiervoor zijn gegevens uit de maand

Figuur 4. De aanvliegrichtingen van de Aalscholvers tijdens slaaplaatstellingen in het Friescheveen. De gegevens zijn opgesplitst in voorjaar (weken 6 t/m 20, $n=300$ vogels), nazomer (weken 30 t/m 41, $n=444$) en najaar (weken 42 t/m 52, $n=1774$).

Figuur 5. Aantallen en aanvliegrichtingen van Aalscholvers op de slaapplaatsen in Groningen en Drenthe in september 1992. De lengte van de staafjes geeft het aantal vogels aan die uit een bepaalde richting kwamen.

september gebruikt omdat in deze periode de aantallen maximaal zijn.

Het totale aantal vogels waarvan de vliegrichting is gezien is niet erg groot. Om de steekproef te vergroten is gekeken of de aanvliegrichting verschilt in verschillende perioden van het jaar. Alleen uit het Friescheveen waren genoeg gegevens beschikbaar voor een vergelijking. De richtingen waaruit de Aalscholvers in de nazomer (inclusief september) kwamen aanvliegen verschilden nauwelijks van de richtingen in het voor- en najaar (figuur 4). Het is dus mogelijk om de gegevens uit het hele jaar te gebruiken voor het bepalen van de aanvliegrichtingen in september.

Het overgrote deel van de 120 Aalscholvers die in Veldzicht sliepen kwam uit het oosten (figuur 5, $n=68$). In deze richting liggen onder meer het Schildmeer, de Hoeksmeerplas (beide ongeveer 10 kilometer vliegen) en een groot stuk van het Eemskanaal. Waarschijnlijk halen de vogels uit Veldzicht hun voedsel voor een groot deel uit deze gebieden. Dit vermoeden is bevestigd door enkele aflezingen van kleurringen (pers.med. E. Boekema en B. Koks).

Opvallend weinig Aalscholvers uit Veldzicht kwamen 's avonds uit het zuiden aangevlogen. In deze richting liggen onder andere de Borgmeren en het Foxholstermeer. Kennelijk foerageren de vogels uit Veldzicht weinig in deze gebieden. De afstand tot Veldzicht is hiervoor geen belemmering, deze is vergelijkbaar met die tot het Schildmeer.

Ongeveer de helft van de Aalscholvers uit de Oostpolder kwam uit noordelijke richtingen aangevlogen ($n=165$). In deze richtingen liggen onder andere de Borgmeren en het Foxholstermeer, gebieden die door de Aalscholvers uit Veldzicht (bijna) niet werden bezocht. De andere helft van de 80 Aalscholvers uit de Oostpolder foerageerde ten zuidoosten van deze slaapplaats. Op twee kilometer vliegen in deze richting ligt het Zuidlaardermeer, na de Lauwersmeer het grootste meer in Drenthe en Groningen. In dit gebied kunnen veel Aalscholvers hun dagelijkse rantsoen vis ophalen. Bovendien liggen achter

dit meer de Veenkoloniën, een gebied met veel oppervlaktewater in de vorm van wijken en kanalen.

In het Friescheveen komen 31 van de 100 overnachtende vogels uit het noord(oosten) (Paterswoldse meer, Piccardthofplas) ($n=2518$). Gemiddeld kwamen er slechts twee vogels uit het noordwesten (Leestermeer). Dat er weinig Aalscholvers van het Leekstermeer richting het tien kilometer verderop gelegen Friescheveen vertrokken, bleek ook uit tellingen op de (niet bezette) slaappleaats in het eerstgenoemde gebied. De meeste vogels (62) in het Friescheveen kwamen uit het oosten en zuidoosten. De Aalscholvers die uit deze richtingen komen, kunnen overdag zowel op het Zuidlaardermeer (tien kilometer vliegen) als op de plassen langs het Noord-Willemskanaal hebben gezeten.

Het valt op dat alle grote slaappleaatsen op maximaal tien kilometer vliegen van een groot meer of van de zee liggen. De kleinere slaappleaatsen liggen alle bij een groot meer (Hondshalstermeer en Schildmeer) of in een gebied met veel kanalen en wijken (Assen, Bargerveen, industrieterrein Groningen, Oudeschans, Veenhuizerstukken, Wildervanksterdallen en Zuidbroek).

Discussie

Het aantal Aalscholvers in Groningen en Drenthe was de laatste jaren sterk gestegen. Venema (1991) vond de hoogste aantallen in 1989, het laatste jaar van zijn studie. Voor het maken van dit overzicht heeft hij gebruik gemaakt van losse waarnemingen. Met een dergelijke methode is het niet mogelijk om een schatting te maken van de totale aantallen. Gebiedsdekkende tellingen in de provincie Groningen (van den Brink *et al.* 1992) lieten zien dat de aantallen Aalscholvers in het binnenland van deze provincie laag waren. De gegevens voor hun onderzoek werden verzameld tussen 1978 en 1985 en zijn dus sterk verouderd. Vonden zij in september een aantal

van ongeveer 50 Aalscholvers (tijdens tellingen overdag), in 1992 was dit toegenomen tot 420 vogels (tellingen op slaappleaatsen). Een deel van de toename zal zijn veroorzaakt door de hogere nauwkeurigheid van de slaappleaatsstellingen, echter een groot deel van de toename is het gevolg van een sterke aantals-toename.

Uit oude gegevens blijkt dat de meeste Aalscholvers in het binnenland van Groningen en Drenthe werden gezien in de wijde omgeving van Beilen, ten zuiden van de stad Groningen en tussen Groningen en Delfzijl (van den Brink *et al.* 1992, Venema 1991). In de laatste twee regio's slapen veel Aalscholvers. Nieuw zijn de slaappleaatsen in de veenkoloniën. Meeuwssen & van Scharenburg (1988) verzamelden losse gegevens tot 1988, ook zij maken geen melding van Aalscholvers in deze hoek van Groningen.

Alle grote slaappleaatsen liggen binnen een straal van tien kilometer van een groot meer of de zee. Om te foerageren vliegen de meeste Aalscholvers van de grote slaappleaatsen in de richting van deze grote waterrijke gebieden. Toch foerageert een deel van de Aalscholvers in lijnvormige waterlichamen. Dit blijkt uit de slaappleaatsen in de veenkoloniën. Echter de dichtheid van het aantal Aalscholvers in de lijnvormige waterlichamen ligt lager dan die op grote meren (Nienhuis 1996).

Dankwoord

Het maken van dit overzicht was niet mogelijk zonder de hulp van Gerard Bulthuis, Jan Glas, Jan Hulscher, Ben Koks, Bart Koolhaas, Jan Loots, Patrick Martens, Harold Steendam, Peter Venema, Nico de Vries en de JVGW Zuidlaren. Deze tellers hebben allen hun medewerking verleend bij het tellen op de slaappleaatsen. Afgezien van deze slaappleaats-tellers zijn aanvullende gegevens gebruikt van andere waarnemers. Ook deze vogelaars worden bedankt voor hun bijdrage aan het geheel.

Literatuur

- Beemster N & M van Eerden 1987. Vogeltellingen in het Lauwersmeer in de periode 1983-1986. Werkdocument 1987-40 cbw. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Lelystad.
- Beintema AH Buesink & L van den Berg 1993. Overwinterende watervogels in Nederland, 1967-89. *Limosa* 66: 17-24.
- Bekhuis JF, CM Lok, ECL Marteiijn, T Wijers & R Noordhuis. 1993. Aalscholvers in de Gelderse Poort. *De Mourik* 19: 75-84.
- Boekema EJ, P Glas & JB Hulscher 1983. De vogels van de provincie Groningen. Wolters Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen.
- van den Brink H, J Furda, J van Klinken & K van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Avifauna Groningen, Groningen.
- van Dijk AJ & BLJ van Os 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- van Eerden MR & J Gregersen 1995. Long-term changes in the Northwest European population of Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis*. *Ardea* 83: 61-79.
- Koffijberg K & B Koks 1992. De Aalscholver als broedvogel in de provincie Groningen in 1992. *De Grauwe Gors* 20(3): 8-10.
- Meeuwssen H & K van Scharenburg 1988. Vogelconcentraties in Groningen. PPD provincie Groningen, Groningen.
- Nienhuis J 1996. Foerageergebieden van Aalscholvers *Phalacrocorax carbo* in Drenthe en Groningen. *Drentse vogels* 9: 1-6.
- Venema P 1991. De Aalscholver *Phalacrocorax carbo* in Drenthe. *Drentse Vogels* 4: 1-8.

*Jeroen Nienhuis. Lokveenweg 18
9751 CJ Haren. 050-5347263*